

TÜRKÇE “GİBİ”, KIRGIZCA “SİYAKTUU” EDATIYLA YAPILAN BAZI BENZETMELERİN KÜLTÜRDİLBİLİM AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

ТҮРК ТИЛИНДЕГИ “GİBİ” СӨЗҮНҮН КЫРГЫЗ ТИЛИНДЕ “СЫЯКТУУ” СӨЗҮ МЕНЕН БОЛГОН ОКШОШТУГУН КУЛЬТУРОЛОГИЯ ӨНҮТҮНӨН ИЗИЛДӨӨ

LINGUISTIC AND CULTURAL ANALYSIS OF SOME ANALOGIES FORMED WITH TURKISH PREPOSITION “GİBİ” AND KYRGYZ “SİYAKTUU”

ÖZET. Milletlerin çok eski zamanlardan bugüne kadar yaşayarak edinmiş oldukları tecrübeler, bilgiler, kazanımlar ve değerler o milletin kültürünü oluşturur. Edinilen değerlerin dil aracılığıyla hayat bulması kültürel dilbilim alanı çerçevesinde kültür-dil-insan arasındaki ilişkiyi incelemeye değer bulmuştur. Herhangi bir varlığın şekline, işlevine, görevine, görüntüsüne her toplumda farklı anlam veya dilsel dünya görüşünü yansıtan adlar verilir. Kültür-dil-insan çerçevesinde dil ve kültür ilişkilerinin belli bir disiplin altında incelenmesi ancak kültürel dilbilim yoluyla mümkündür.

Dilbilim alanına ait kültürel dilbilim çalışmalarında ele alınan dilsel dünya görüşü kavramı her bir dilin dolayısıyla toplumun ya da ortak değerlere sahip toplumların oluşturduğu milletlerin dünyayı nasıl algılayıp yansıttığını, çevresindeki varlıkların ve kavramların hangi niteliklerini ayırt ettiğini, insanın duyu ve düşüncelerini, değer yargılarını nasıl betimledikleri incelenmektedir. Bu makalede kültürel dilbilim çerçevesinde Türkçede “gibi”, Kırgızcada -Дау eki ve “sıyaktuu”, “öndüü” bağlacıyla yapılan benzetmeler ve deyimler Türkçe ile karşılaştırmalı olarak incelenmekte, böylelikle iki toplum arasındaki dış dünya algısı arasındaki farklılıklar veya benzerlikler tespit edilecektir.

Anahtar kelimeler: Kültürel dilbilim, karşılaştırmalı kültürel dilbilim, Türkçe, Kırgızca, benzetmeler, deyimler, dil ve kültür ilişkisi.

АННОТАЦИЯ. Адам баласы алмустактан бери топтогон маалыматы, турмуштан топтогон тажрыйбасы жана баалуулуктары менен улуттук маданиятын түзгөн. Тилдик каражаттар аркылуу чагылдырылган турмуштук тажрыйбалар улуттук маданият чөлкөмүндө маданият-тил-адам баласы деген чөйрөдө изилдөөгө алынат. Сөз, форма, иш аракет, көрүнүштөр ар бир коомдо ар кандай маанини туюндурган лексикалар менен берилген. Маданият-тил-адам баласы аттуу чөйрөдө тилдик жана маданий байланыштар белгилүү бир тартипте изилдениши бир гана маданияттаануу жолу менен ишке ашат.

Тил илимине тиешелүү маданияттаануу илиминде каралган тилдик дүйнө тааным түшүнүгү ар бир тилдин, ошол эле учурда орток баалуулуктарга ээ болгон коомдун дүйнөнү кабыл алышы жана аны чагыл-

дырышы, анын чөйрөнү жана түшүнүктөрдү айырмалаган сапаттарын, адамдын ички уйгу-туйгусун жана түшүнүктөрүн кандай сүрөттөгөнүн изилденет. Бул макалада маданияттаанууда Түрк тилиндеги “gibi” Кыргыз тилиндеги –Дай мүчөсү, сыяктуу жана өндүү жандоочтор менен берилиши, фразеологиялык каражаттар Түрк тили менен салыштырылып, эки тилдин ортосундагы сырткы дүйнө тааным менен болгон айырмасы жана окшоштуктары аныкталат.

Түйүндүү сөздөр: Маданияттаануу, салыштыруу, Түрк тили, Кыргыз тили, окшоштуктар, фразеологизмдер, тил жана маданият байланышы.

Abstract. The experiences, knowledge, achievements and values that have been gained by nations starting from ancient times and up today constitute the culture of that nation. It has become worthy of examining the relationship between culture-language-human within the frameworks of cultural linguistics. Names are attached to any entity in accordance with its shape, function, tasks, and appearance that reflect different meanings in each society or their linguistic worldview. Analyzing language and culture relations within the scope of a certain discipline in the frameworks of culture-language-human is only possible by means of Cultural Linguistics.

The concept of linguistic worldview, which is discussed in cultural-linguistics studies in the field of linguistics, deals with studying how each language and therefore the societies or societies with common values perceive the world and reflect it through the language they use, what qualities of entities and concepts surrounding them they distinguish, how they describe feelings and thoughts of a human being and their value judgments. This paper studies analogies and idioms that are formed by means of preposition “gibi” in the Turkish language and “sıyaktuu” with the suffix –Day in the Kyrgyz language, which are examined in the context of comparative cultural linguistics. Thus, the differences and/or similarities between the perception of external world between the two societies are revealed.

Keywords: Cultural Linguistics, Comparative Linguistics, Turkish, Kyrgyz, metaphors, idioms, language and cultural relationship.

1. GİRİŞ

“Dil, insanlar arasında anlaşmayı sağlayan tabii bir vasıta; kendisine mahsus kanunları olan ve ancak bu kanunlar çerçevesinde gelişen canlı bir varlık, temeli bilinmeyen zamanlarda atılmış bir gizli anlaşmalar sistemi, seslerden örülmüş içtimai bir müessesedir. (M. Ergin)”

“Dil, tıpkı ev gibi bir milletin duygu, düşünce ve hayatının barınağı, korunağıdır... Dilin bütünü milletin evidir. Bin bir odalı bir ev! Buna şehir, ülke demek daha doğru olur. Milletler dillerini tıpkı medeniyetleri gibi korurlar”[14]. Ayrıca, dil; insanların duygu, düşünce, tasarım, yorum veya eleştirilerini ifade etmeye yarayan en düzenli araçtır diye de tanımlanmaktadır. Kültür ise bir toplumun, milletin ya da kimlik sahibi bir kuşağın tarihi süreç içinde maddî ve manevî olarak oluşturup edindiği değerler bütünüdür ve kuşaklar arası bağlantı kurma aracıdır. Dil, kültürü geliştiren bir unsurken bir yandan da kültürel unsurlarla da dil gelişir ve hayatını devam ettirir. Milletlerin en mümeyyiz vasıflarını yansıtan maddî ve manevî kültür değerlerinin oluşmasında, kuşaktan kuşağa aktarılmasında, başka kültürleri etkilemesinde dilin büyük bir rolü olduğunu belirtmeliyiz. Millî kültürün en temel unsuru olan dil ve kültür arasındaki sıkı ilişkinin varlığını sayısız

örneklerle ifade etmek mümkündür. Dilbilim alanında dil ve kültür ilişkisi disiplinler arası bir alan olarak çok geç zamanlarda yani 20. yüzyılın sonlarına doğru ilk kez işlenmeye ve dile getirilmeye başlanmış, dil ve kültürün birbiri arasındaki ilişkisine özel bir anlam ve değer vererek kültürdilbilim alt alanı oluşmuştur. Bu alanla ilgili Türkiye’deki dilbilim çalışmalarında pek az çalışma görülürken Rusça kaynaklara daha çok rastlamaktayız.

“Kültürdilbilim: Temel Kavramlar ve Sorunlar, Ankara, Gazi Kitabevi, 2014” adlı eserde Elena Kazan’ın editörlüğündeki çalışmalar son derece dikkat çekicidir: Kültürdilbilim Nedir? sorusuyla konuya genişçe değinilmektedir. Bu alanda değerli çalışmalarıyla tanınan L. Dalkılıç’a göre (2015) “Kültürdilbilimin gelişimi iki dönem içerisinde ele alınmaktadır. Buna göre, birinci dönem kültürdilbilimin temellerinin atıldığı ünlü Alman düşünür, dilbilimci W. Humboldt’un çalışmalarında ortaya konan dönem olarak ele alınmaktadır (Ramışvili 2000: 7). Bu görüş 19. yüzyılda, ikinci dönemi oluşturan, Alman bilim adamları Grim kardeşlerin, Rusya’da ise 19. yüzyılın 60-70’lı yıllarında F.İ. Buslaeva, A.N. Afanasyeva, A.A. Potebni’nin çalışmalarında ortaya koyulmuştur. Dilbiliminde bağımsız, disiplinler arası bir alan olarak kültürdilbi-

limin ortaya çıkışı XX. yüzyılın 90'lı yıllarında V.N. Teliya, Y.S. Stephanov, A.D.Arutyunova, V.V. Vorobov, V. Şakleyn, V.A. Maslova gibi bilim adamlarının çalışmaları sayesinde olmuştur. V.A. Maslova, bu dönemin kültürdilbilim için üçüncü dönem olarak ayrılabilirliğini savunmaktadır (Maslova, 2004: 28). W. Humboldt'un çalışmalarının odak noktasını oluşturan antropolojik paradigmanın dilbiliminde yeniden yer almasıyla birlikte insan-kültür-düşünce üçgeni altında oluşan kültüroloji, etnoloji, sosyoloji, ülkedilbilim, toplum dilbilim gibi insan odaklı bilimler arasında kültürdilbiliminin yeri de tartışılmaya başlanmıştır. V.A. Maslova yukarıda sayılan bilimler arasındaki ayrımı şu şekilde ortaya koymaktadır: Sosyoloji, dil ve toplum arasındaki etkileşimi günümüz bilgileri doğrultusunda incelerken, etnoloji bunun için tarihi materyalleri baz alır. Kültürdilbilim ise milletlerin manevi kültür değerleri prizması ışığında hem tarihi hem de günümüz dilsel gerçekleri inceler" (Maslova, 2004: 11). Buna göre B.A. Maslova, kültürdilbilimini "dilbilim ve kültürbilimin kesiştiği noktada ortaya çıkan, milletlerin dillerinde yer edinen ve dillerine yansıyan kültür anlamlarını inceleyen bir bilim dalı olarak görmektedir (Maslova, 2004: 28). Günümüzde kültürdilbilim içerisinde beş temel alan oluşmuştur:

1. Ayrı, sosyal bir grubun ya da milletin belirli bir dönem içerisinde kültürdilbilimsel açıdan incelenmesi,
2. Belirli bir zaman dilimi içerisinde milletlerde meydana gelen kültürdilbilimsel değişimlerin incelenmesi,
3. Ülkedilbilimsel sözcüklerin oluşturulmasıyla ilgilenen kültürdilbilimsel leksikoloji,
4. Farklı ancak birbiriyle bağlantılı milletlerin kültürdilbilimsel oluşumlarını inceleyen kıyaslamalı kültürdilbilim,
5. İki ya da daha fazla dili karşılaştırmalı olarak inceleyen karşılaştırmalı kültürdilbilim"(3.343-362).

Biz "Farklı ancak birbiriyle bağlantılı milletlerin kültürdilbilimsel oluşumları inceleyen kıyaslamalı kültürdilbilim." çerçevesinde yapacağız. Karşılaştırmalı kültürdilbilim farklı dillerin konuşucularının/mensuplarının dış dünyadaki kavramları, olguları ve nasıl algıladıklarını, bu olguların dile yansımadaki benzerlik ve farklılıklarını ortaya çıkarmamıza, bunun ötesinde farklı kültürlerin temsilcilerinin algılama biçimlerini, dünyayı nasıl algıladıklarını ve hissettiklerini anlamamıza yardımcı olmaktadır.

Ana dilini öğrenen bir kimse kendi milletinin dünya görüşünü, bakış açısını başka bir ifadeyle millî kültürünü öğrenir. Aynı durum, yabancı dil öğrenen bireyler için de geçerlidir. Dalkılıç'a göre (Dalkılıç, 2015), "W. Humboldt, farklı dilleri aynı nesnenin başka bir biçimde aktarımı değil, aynı nesneye olan farklı bir bakış açısı olduğunu savunmuştur (Ramişvili, 2000: 8-12). Bir nesneye olan farklı bakış açısı kültürdilbilimin içerisinde yer alan dilsel dünya görüşü kavramına işaret etmektedir." (3. 343-362-ss)

2. TÜRKÇE İLE KIRGIZCADA BENZETME EDATI VE BENZETMELER

Dil ile insan arasındaki ilişki aynı zamanda onun (insanın) dünya görüşünün dile yansımış hâli ile açıklanabilir. Dilbilim alanında yapılan çalışmalar, ele alınan dille bağlantılı dünya görüşünü her bir dilin dünyayı nasıl algılayıp yansıttığını, çevresindeki varlık (eşya, nesne), kavram ve olguların hangi niteliklerini ayırt ettiğini, insanın duygu, düşünce, tasarım ve olguları nasıl tasvir ettiğini incelemektedir. Bu tasvir etme anlayışına insanın veya dilin esas temsilcileri olan toplumun yaşadığı flora ve fauna da etkili olmaktadır. Benzetme, niteliği anlatılmak istenen nesnenin veya varlığın başka bir nesneye ya da varlığa dayandırılarak onunla olan benzerliğin ortaya konarak anlatılmasıdır (4. 499-512). Anlatımı güçlendirmek amacıyla, aralarında ortak nitelik bulunan iki varlık ya da kavramdan, ortak nitelik yönünden güçlü olandan zayıf olana aktarma yapılmıştır.

Farklı yapılara sahip diller ile aynı dil ailesine mensup diller arasındaki benzetme yöntemleri kendine özgü özelliklere sahiptir. Türkçede bu ifade yönetimi daha çok benzetme edatı "gibi" ile yapılmaktadır: *ateş gibi, barut gibi, çiçek gibi, pamuk gibi, dev gibi* vs. Kırgızcada *siyaktuu, öndüü* (gibi), Rusçada da kimi benzetmeler "gibi" anlamına gelen "как" bağlacıyla yapılabilmektedir. Türkçede edatlar, tek başlarına bir anlam taşımayan, fakat cümle içinde anlam kazanan, sözcükler arasında çeşitli anlam ilgileri kuran sözcüklerdir. Genellikle bağlaçlar ile karıştırılabilen edatlar; bağlaçların aksine, cümledeki unsurları birbirine bağlamaz, onlarla anlam ilişkisi kurarlar. Türkçede "gibi" edatı cümleye eşitlik ve benzetme anlamları katar. Örnek: Babası gibi becerikli olduğu görülüyordu (eşitlik). Boncuk gibi masmavi gözleri vardı ve o gözlerden nurlar saçılıyordu. (benzerlik). "Gibi" edatının dışında "-ce, -imsi, -cesine, -cileyin" ekleri de "gibi" edatı anlamını veren ekler vardır. Çocukça davranma (çocuk gibi). Yeşilimsi bir kıyafet aldım (yeşil gibi). Ölürcesine mücadele etmelisin (ölür gibi). Sencileyin güzele bencileyin yâr gerek. (*Senin gibi güzele, benim gibi yâr gerek.*)

Hacıeminoğlu'na göre, "Dilin bütünü içinde soyut bir unsur olarak ele alındığı takdirde ise, edatlar çekime gelmeyen "donmuş" ve "kalıplaşmış" sözlerdir" [1992, s. 28-29]. "Türkçe dilbilgisi kitaplarında edat teriminin yerine ilgeç terimi de kullanılmaktadır. Aksan'a göre "anlam ve görevleri daha çok, cümle içinde, birlikte bulunduğu sözlerle beliren, sözcükler arasında ilgi kurmaya yarayan öğelere "ilgeç" denir. Örnek: gibi, kadar, dolayı, göre, için ile... gibi. [1983; s.132] Tek başına anlam taşımayan, ama cümle içinde anlam kazanan, kelimeler arasında anlam ilgisi kuran, genel olarak bağlama görevi yapmayan bir kelime türüdür. Gibi edatı benzerlik ve eşitlik kurar.

Çalışmamız, "TT: gibi, KT: siyaktuu: öndüü" edatı kullanılarak oluşturulan benzetmelerin "insan/adam"

imgesi çerçevesinde incelenmesiyle sınırlıdır. İki ak-raba dilde, insanın hangi nesne ve varlıklara benzeştirildiği ele alınacaktır. İnsanoglu iç dünyasıyla, psikolojisiyle, ruhuyla, karakteriyle, sahip olduğu duygu, düşünce ve davranışlarla dünyanın ve hayatın merkezinde yer alan ve yaratılış itibarıyla de kâmil bir varlıktır. Yalnızca insanlar arasında bir iletişim aracı değil, duygu, düşünce, görüş ve yorumlarımızı aktarır ifade edebileceğimiz bir araç olan dili kullanan dil aracılığıyla farklı kültür ve algılama mantığına sahip milletlerden yola çıkarak insana bakış analizi yapılabilir.

“Bir nesnenin, varlığın niteliğini daha güçlü, daha etkili biçimde anlatmak üzere bir başka nesneden, daha belirgin niteliği olan bir varlıktan yararlanma eğilimi Türkçede de değişik yollardan, yaygın olarak gerçekleşmektedir. Türkçenin en eski evrelerinde de bugünkü gibi bir ilgeç’le (teg) yapılan benzetmeler sıkça kullanılmıştır. Köktürk yazıtlarında örneğin "Teñri küç birtük üçün kañım kagan süsi böri teg ermiş yağısı koñ teg ermiş" (Kültigin, doğu 12) (Tanrı güç verdiği için babam hakanın ordusu kurt gibiymiş, düşmanı koyun gibiymiş) tümcesindeki kurt gibi ve koyun gibi benzetmeleri ilgi çekicidir.” [2006,s.111]

Dalkılıç’a göre (2015) L.A. Lebedeva insanı betimlemek için kullanılan sözcükleri ya da dilde kalıplaşmış ifadeleri şöyle incelemiştir.

Bunlar:

Dış görünüş

Fiziksel özellikler

Kişinin fizyolojik durumu

Fiziksel hareketlilik

Hareketlilik-hareketsizlik

Kişisel-ahlaki-iş özellikleri

Yetenek-beceri

Davranış

İnsanlar arasındaki ilişki duygu

Zihinsel kapasite

Konuşma eylemi

His-durum

Yaşam tarzı

Çalışkanlık-tembellik

Fakirlik-zenginlik

2.1. TÜRKÇEDE BENZETMELER

Benzetmelerin türleri ve sınıflandırılması çağdaş edebiyat teorisi kitaplarında değişik bakış tarzlarıyla yapılmaktadır. Özellikle benzetmenin sınıflandırılması konusu çok detaylı olarak ele alınmaktadır. Benzetme, “benzetme unsurlarından birinin ya da birkaçının kullanılıp kullanılmaması açısından” 4 temel grupta incelenir (Dilçin, 1999: 407-409).

- Ayrıntılı benzetmeler,
- Kısaltılmış benzetmeler,
- Pekleştirilmiş benzetmeler,
- Yalın benzetmeler

Kullanılışına Göre Benzetme Türleri:

- Temsili benzetme,
- Toplu benzetme,

- Düzenlenmiş benzetme,
- Dürülmüş benzetme,
- Ayrılmış benzetme,
- Değiştirilmiş benzetme

Özgünlük Açısından Benzetmeler:

- Kalıplaşmış benzetmeler
- Olağan benzetmeler
- Orijinal benzetmeler

Yaklaşım Açısından Benzetmeler:

- Gerçekçi benzetmeler
- Metaforik benzetmeler
- Açık benzetmeler
- Kapalı benzetmeler

Gülsel Sev“Türkiye Türkçesinde Gibi Edatıyla Kurulan Benzetmeli Anlatımlar” [2012, p. 499-512] adlı başarılı makalesinde 356 adet “gibi” edatlı deyim ve kalıp sözün yapı bakımından tasnifi esas alınarak inceleme yoluna gitmiştir.

“1. İnsanlara Yönelik Kullanımlar:

- 1.1. Hayvan isimleriyle kurulanlar,
- 1.2. Bitki isimleriyle kurulanlar;
- 1.3. Alet edevat isimleriyle kurulanlar,
- 1.4. Diğer isimlerle kurulanlar,

2. Mekâna Yönelik Kullanımlar:

- 2.1. Mekân isimleriyle kurulanlar,
- 2.2. Diğer isimlerle kurulanlar,

3. Yeme İçmeye Yönelik Kullanımlar:

- 3.1. Yiyecek isimleriyle kurulanlar;
- 3.2. Diğer isimlerle kurulanlar;

4. Giyim Kuşama Yönelik Kullanımlar:

- 4.1. Giyecek isimleriyle kurulanlar;
- 4.2. Diğer isimlerle kurulanlar;

5. Renklere Yönelik Kullanımlar:

- 5.1. Maden isimleriyle kurulanlar,
- 5.2. Diğer isimlerle kurulanlar.”

Aksan (1999; s.112) benzetmeleri genel başlıklar hâlinde sunarken insanın iç ve dış yapısı, fiziksel özellikleri, karakteri, hareketliliği, güdümlülüğü, kurnazlığı, kabalığı, nazikliği, güzelliği, çirkinliği vb. yönleriyle ilgili benzetmelerin yanında “gibi” edatıyla yapılan diğer benzetme biçimlerini de örneklerle ifade etmiştir. Türkçede “gibi” edatıyla yapılan, sanatlı ve nükteli bir anlatım eğilimi görülen benzetmelerden örnekler şöyledir:

- sıırım gibi (ince yapılı)
- cıva gibi (hareketli insan)
- koyun gibi (yönlendirilen adam)
- tilki gibi (kurnaz insan)
- at hırsız gibi (iriyarı insan)
- ay parçası gibi (güzel çocuk)
- taş bebek gibi (güzel kız, kadın)
- tımarhane kaçkını gibi (delice işler yapan insan)

Bunların dışında insan imgesini ifade eden nice benzetmeler vardır. Bunların tamamı derlenip ayrı bir sözlük bile oluşturulabilir. İnsanın doğadaki varlıklara, nesnelere, canlılara ya da soyut varlıklara da benzetil-

diğine de tanık oluyoruz. Benzetmelerin doğadan insana, insandan doğaya, nesnelere arası benzetme, somutlaştırma ve kalıplaşmış benzetmeler olarak oluştuğu görülüyor:

- arı gibi çalışkan (insan)
- aslanlar gibi cesaretli
- kaplumbağa gibi yavaş
- tavşan gibi korkak
- ceylan gibi ürkek
- kedi gibi çevik
- melek gibi güzel (kadın)
- ayı gibi kaba (adam)
- dağ gibi kocaman (adam)
- taşbebek gibi (kadın)
- melek gibi (kadın)
- çocuk gibi (adam)

İnsan odaklı benzetmelerin bitki, hayvan veya çeşitli nesnelere benzetilme durumu çok yaygındır. İnsanın adam veya insan kavramıyla “adam/insan gibi” adamlığa, insanlığa yaraşır, terbiyeli uslu davranış sergilemeyi ifade eden bir anlam yansıtılmaktadır.

• adam gibi: 1. Terbiyeli, akıllı uslu. 2. Adamlığa insanlığa yaraşır yolda.3. İyice

• ahtopot gibi: 1.sırmaşık, yapışkan kimse.2. Sömürmek amacıyla birçok işe, konuya el atan, yarılan

- ahu gibi: Çok güzel, çekici
- artist gibi: 1. Boylu boslu, güzel ve alımlı
- asker gibi: Disiplinli, düzgün
- aslan gibi: 1. Boylu boslu, güçlü ve yakışıklı, 2.

Sağlığı yerinde

- at gibi: Vücudu iri yarı olan kadın
- ateş gibi: 1. Çok sıcak, 2. Zeki, çalışkan ve becerikli. 3. Kıpırmızı
- ay gibi: Ay parçası
- ayı gibi: 1. İri yarı, 2. kaba ve anlayışsız

kimse

- aznavur gibi: Zalimce davranan
- bal gibi: 1. Pek tatlı, 2. Şüpheye yer bırakmadan, çok iyi, adam akıllı
- banka gibi: Çok zengin kimse
- barut gibi: 1. Öfkeli, huysuz, sert, aksi kimse,

2. Pek aksi

- baston gibi: Dimdik duran veya baston yutmuş gibi yürüyen kimse
- bayrak gibi: Kendini belli edecek bir kimse
- bebek gibi: 1. Çok güzel kadın. 2. Bebeğe yakışır biçimde

Güçlü

- beton gibi: 1. Çok sağlam, dayanıklı, sert. 2.
- bıçak gibi: İnce, keskin
- bıldırcın gibi: Kısa boylu, dolgunca, alımlı kadın

din

- biber gibi: Çok acı
- biblo gibi: Ufak tefek, zarif kız
- bilek gibi: Gür, kalın saç veya akarsu
- billur gibi: 1. Çok duru, çok temiz su, 2. Çok

beyaz ve pürüzsüz kol, gerdan, göğüs. 3. Pürüzsüz ses

• boğa gibi: Çok güçlü görünen, vücudu iyi gelişmiş delikanlı. bomba gibi: 1. İyi, sağlam, göz alıcı, gösterişli. 2. İyi hazırlanmış, çok çalışmış öğrenci.

• boncuk gibi: Küçük göz.

• bora gibi: Çok sert, öfkeli, şiddetli

• böcek gibi: Ufak tefek ve esmer çocuk

• buz gibi: 1. Çok soğuk. 2. Çok soğuk bir etki uyandıran şey veya kimse. 3. Temiz ve yağlı et. 4. Kesinlikle. cadı gibi: 1. Saçı başı dağınık, tırnakları uzun ve pis kadın. 2. Çok becerikli.

• canavar gibi: 1. İri yarı, saldırgan, 2. Çok fazla.

• cellat gibi: Acımasız. cenaze gibi: Benzi sarmış.

• ceylan gibi: Yapısı ince ve uyumlu

• cıva gibi: Yerinde durmaz, ele avuca sığmaz, çok hareketli.

• cin gibi: Anlayışlı ve zeki.

• çakı gibi: 1. Canlı ve atik. 2. Sağlıklı.

• çelik gibi: Zayıf fakat güçlü vücut.

• çıyan gibi: Hain bakışla kimse.

• çitlembik gibi: Ufak tefek, esmer ve sevimli.

• çocuk gibi: 1.Yetenekleri gelişmemiş, çocuk kalmış, 2. Kolay kanar ve inanır.

• dağ gibi: 1. Çok büyük, çok iri, çok güçlü. 2. Pek çok.

• dalyan gibi: Boylu boslu.

• değnek gibi: Çok zayıf ve ince.

• demir gibi: 1. Çok sağlam. 2. Çok güçlü, çok kuvvetli.

• domuz gibi: 1. Kötü huylu ve hain. 2. Adamlıklı ve iyice.

• duvar gibi: Sağır

• ejder gibi: İri yapılı ve korkunç görünüşlü.

• erkek gibi: Erkeğe yakışır biçimde, erkeğe benzer.

• eşek gibi: Kaba, düşüncesiz.

• dal gibi: İnce uzun yapılı.

• davul gibi: Şiş ve gergin.

• deli gibi: Deliye yaraşır davranışta, delicesine.

• derya gibi: 1. Çok bilgili. 2. Pek çok.

• dev gibi: İri ve korkunç.

• direk gibi: Sağlam yapılı, iri yapılı.

• duba gibi: Çok şişman.

• fıçı gibi: Kısa boylu ve çok şişman.

• fııldak gibi: Düşüncesini sürekli değiştiren, sözünden dönen kimse.

• çiçek gibi: Temiz, bakımlı, güzel.

• çivi gibi: 1. Çok sağlam ve çevik kimse. 2. Çok soğuk.

• çöp gibi: Çok ince, zayıf.

• fıstık gibi: 1. Dolgun, besli ve canlı. 2. Çok güzel.

• fidan gibi: İnce ve uzun boylu.

• fil gibi: Çok yemek yiyen kimse. 2. Çok şişman kimse.

- filinta gibi: Genç, ince, uzun boylu, çevik, yakışıklı kimse.
- filiz gibi: İnce ve güzel vücut
- fincan gibi: İri, patlak göz.
- fitil gibi: Çok sarhoş.
- gül gibi: Çok iyi, çok güzel.
- gülle gibi: 1. Çok ağır. 2. Hâlsiz, yorgun ar-
gın.
- haydut gibi: 1. İnsana korku veren iri yarı
kimse. 2. Yaramaz ve sevimli çocuk.
- hayvan gibi: 1. Hayvana benzer biçimde. 2. İri
yarı. 3. Akılsız, duygusuz, kaba.
- heykel gibi: hareketsiz, duygusuz
- hırsız gibi: kimseye görünmeden, gizlice.
- hilal gibi: ince ve düzgün kaş.
- hokka gibi: ufak ve düzgün ağız, burun.
- horoz gibi: kabadayınca davranan kimse.
- hortum gibi: çok uzun burun.
- hoşaf gibi: çok yorgun.
- huri gibi: çok güzel, genç kadın.
- hükümet gibi: güçlü, her dediğini yaptıran.
- ibiş gibi: yüz ve davranışları gülünç olan kim-
se.
- ilaç gibi: işe yarar, her derde deva.
- ilah gibi: çok yakışıklı erkek.
- insan gibi: insanlara yaraşır biçimde
- iskelet gibi: çok zayıf.
- izbandut gibi: çok iri, cüsseli.
- kadana gibi: iri yarı kadın.
- kalas gibi: kaba, kibar veya nazik olmayan, in-
celikten yoksun.
- kapı gibi: iri vücutlu
- karı gibi: korkak, dönekek erkek.
- katır gibi: inatçı kimse.
- kedi gibi: uysal, sokulgan.
- keklük gibi: güzel, alımlı, hareketli.
- kız gibi: kıza benzeyen.
- koyun gibi: budala ve şaşkın. Karar ve davra-
nışlarında başkasına bağımlı olan, başkasına uyan.
- köpek gibi: çok yaltaklanan.
- kraliçe gibi: gösterişli ve ağır giyinmiş güzel
kadın.
- kuğu gibi: ince, uzun, narin boylu.
- kukla gibi: ufak tefek, çelimsiz.
- kuş gibi: çok hafif.
- kumru gibi: kendi dünyasına çekilmiş, seve-
cen.
- kurt gibi: işini bilir, girişken kimse.
- kuzu gibi: çok uysal. kutu gibi: küçük fa-
kat kullanışlı ve şirin.
- küp gibi: şişman
- kuzgun gibi: çok kara, çok koyu.
- leylek gibi: zayıf ve uzun bacaklı.
- manda gibi: çok iri ve hantal.
- manken gibi: vücut ölçüleri düzgün ve ince.
- marsık gibi: koyu esmer, kömür gibi simsiyah.
- maşa gibi: zayıf, kuru kimse.
- maymun gibi: tuhaf, gülünç hareketler ya-
pan.
- melek gibi: sessiz, sakin, çok temiz ve iyi huy-
lu.
- mermer gibi: beyaz, parlak, sert, sağlam ve
pürüzsüz.
- mumya gibi: çok zayıf ve renksiz kimse.
- muşmula gibi: asık surat.
- odun gibi: anlayışsız, görgüsüz.
- öküz gibi: aptal, anlayışsız bir biçimde.
- paçavra gibi: değersiz kimse veya şey.
- ölü gibi: hiç kımıldamadan, hareketsiz.
- pamuk gibi: çok yumuşak. İyi huylu, munis.
- palyaço gibi: gülünç olacak derecede acayip
kılıklı.
- pedavra gibi. Kaburga kemikleri sayılacak ka-
dar zayıf kimse.
- pervane gibi: sürekli dönen, bir kimsenin ya-
nında hiç ayrılmayan kimse.
- peri gibi: çok güzel. pırlanta gibi: çok
iyi nitelikleri olan, değerli, saf, temiz.
- pestil gibi: kımıldamayacak kadar güçsüz, bit-
kin.
- pire gibi: çevik, çok hareketli, yerinde durma-
yan.
- pilav gibi: dağınık ev, dolap, masa. put gibi:
sessiz, anlamsız bir bakışla ve kımıldamaksızın.
- pufla gibi: çok yumuşak ve kabarık.
- sakız gibi: ayrılmak bilmez, yapışkan.
- saat gibi: tam bir düzgünlükte, dakik.
- sap gibi: çok ince.
- sırtık gibi: uzun boylu.
- sersem gibi: serseme yakışır biçimde.
- suna gibi: suna boylu, boylu boslu ve yakışıklı.
- sinameki gibi: mızımız, sevimsiz, kimseyle
ilişki kurmayan kimse.
- sülün gibi: boylu boslu ve yürüyüşü güzel kız
veya kadın.
- sülük gibi: çok sırnaşık, yapışkan kimse.
- şamama gibi: ufak tefek, sevimli kimse.
- süt gibi: çok beyaz, çok temiz. şap gibi: ağza
alınmayacak kadar tuzlu.
- şalvar gibi: çok bol pantolon.
- şeker gibi: çok sevimli, güzel.
- şimşek gibi: çok hızlı.
- şeytan gibi: çok zeki ve kurnaz.
- tasvir gibi: çok güzel kimse.
- tas gibi: saçsız, dazlak.
- tavuk gibi: erken yatıp uyuyan.
- tazı gibi: çok zayıf ve ince kemikli kimse.
- tokmak gibi: tıkız etli.
- tilki gibi: kurnaz kimse.
- topuz gibi: kısa ve tıknaz kimse.

- topaç gibi: vücutça toplu ve sağlıklı çocuk.
- tulum gibi: her yanı şiş, şişman.
- tosun gibi: tıknazca ve gürbüz.
- tutkal gibi: sırnaşık ve yapışkan kimse.
- turp gibi: sağlığı yerinde.
- tüy gibi: çok hafif.
- yengeç gibi: yan yan yürüyen kimseler.
- yılan gibi: hain, sevimsiz ve soğuk kimse.
- zürafa gibi: ince, uzun boylu, uzun boyunlu kimse.

“Deyimler de ulusal damga taşıyan dil varlıklarıdır. Ulusun söz yaratma gücünden doğarlar. Her deyim hoş bir buluştur. Bir küçük söz dağarcığına koca bir alem sığdırılmıştır. En uçucu kavramlar, en ince hayaller, en güzel benzetmeler, çeşit çeşit mecazlar ve söz ustalıkları mini mini bir deyim yapı harçları arasında parlar” [1995,10]. Yalnızca günümüz Türkiye Türkçesinde değil eski dönemlerde de benzetmelere yoğun olarak rastlanmaktadır. Aksan’a göre (2006; 111-112) Teg bugünkü gibi edatının Türk dilinin bütün dönemlerinde kullanıldığını görüyoruz. Meselâ, XVI. yüzyılın büyük şairi Fuzuli'nin ünlü Su kasidesinde:

“Suya versün bağban gülzarı zahmet çekmesün

Bir gül açılmaz yüzün tek verse bin gülzâre su

Kalıplaşarak dile yerleşmiş, kimi zaman deyimleşmiş benzetmeler adlarla, sıfatlarla, tamlamalarla kuru- lur; bunlardan bir bölümü belli eylemlerle kullanılır. Türkiye Türkçesinde bir nesnenin beyazlığını güçlü bir biçimde anlatabilmek için *süt gibi, sakız gibi, kar gibi* benzetmelerine başvurularak bu nesnelerin belirgin olan renklerinden yararlanılır” [2006,1,111-112]. “Benzetme, zayıf olan bir varlığı güçlü olan bir varlığa herhangi bir yönüyle benzetilmesidir. Bu sanat anlatıma kuvvet katmak ya da anlatılan özelliğin daha fazla olduğunu belirtmek için kullanılır. Benzetmenin dört temel ögesi vardır: benzeyen, benzetilen, benzetme yönü, benzetme edatı. Benzeyen; bu söz sanatında, anlatılan özellik bakımından güçsüz olan varlık ya da nesnedir. Benzetilen: Birbirine benzetilen unsurlardan, varlıklardan özellik bakımından daha üstün, daha güçlü olan varlıktır. Benzetme yönü; birbirine benzetilen varlıklar arasındaki ortak özelliğe benzetme yönü denir. Benzetme yönü her zaman cümle içinde bulunmayabilir. Bu durumda benzetme yönünü bulabilmek için benzeyen, benzetilene, hangi açıdan, ne özellik bakımından benzetiliyor? sorusu cümleye sorulur. Alınan cevap benzetme yönüdür. Bu sanatta benzeyen ile benzetilen arasında bir ilgi kurabilmek için bazen "**gibi**, göre, kadar vb..." edatlar kullanılır” [2019,13]. “Deyim aktarmalarının temelinde bir benzetme, bir varlığın niteliklerini belirtmek için benzer niteliklere sahip bir başkasından yararlanma ve ona yaklaşma yatar. Türkiye Türkçesinde doğadaki hayvanlar ve öteki varlıkların adları, onlarla ilgili sıfatlar başta olmak üzere birçok aktarmalardan yararlanıldığı görülmektedir:

• *aslan, kurt, köpek (it), maymun, eşek, domuz, tilki, kaz, maymun, çaylak, öküz, yılan, fındık kurdu,*

• *hıyar, kabak, balkabağı, çöpsüz üzüm, düdük, mikrop, paçavra, fitil, çirkef*

• *sert, pişkin, hafif, yumuşak, yapışkan, ince, yırtık, kaba, tatlı, sulu, ağır*

Bu sözlerde “gibi” edatı olmasa da benzetme anlamı vardır. “Her biri insan zihninde bir imge yaratarak canlı ve güçlü bir anlatım sağlamaya yönelik bu aktarmalardan 1. kümedekiler, çoğunlukla aşağılama amacıyla değişik söylem çeşitlerinde insanlar için kullanılmaktadır. Bunlar içinden **aslan** ile ufak tefek, cana yakın genç kız ve kadınlar için kullanılan **fındık kurdu** örnekleri aşağılayıcı değil, övücü, yüceltici niteliktedir. 2. kümedekilerde, çevremizdeki çeşitli nesnelere yine, çoğunlukla aşağılama için başvurulduğu görülmektedir. Bunlar içinden çöpsüz üzüm, özel bir kullanım yerine sahiptir; evlenme açısından ideal, kusursuz sayılan bir genç erkeği anlatmada başvurulan bir deyim niteliğindedir. 3. kümedeki sıfatlar ise doğrudan doğruya insanların yaradılış ve davranış özelliklerini belirlemede de yararlanan göstergelerdir. Çok sert adam, yapışkan biri, ne pişkin kadın!, tatlı ihtiyar, sulu bir delikanlı, hafif kadın, ince bir adam kullanımları bunun örneklerindedir” [2006,1,111-112].

Aslında ad aktarmaları retorik çalışmaları içerisinde işlenen ve söz sanatlarından biri olarak görülür. Anlatımı kolaylaştırma ve güç kazandırma görevindeki ad aktarmaları İngilizcede “metonymy” olarak adlandırılır. Bu sanatlı anlatımda kullanılan sözler özellikle şiir dilinde çok yararlanan bir anlatım biçimi olup Türk Divan şiirindeki mecaz-ı mürsel sanatının karşılığıdır.

Yukarıda saydığımız benzetmelerin “gibi” benzetme edatı olmadan benzetme niteliğinde kullanılması hem şiir dilinde hem de günlük konuşma dilinde yaygındır. Gerçek anlamları dışında benzetme amacı gütmeyen kullanılan sözlerin derin yapılarında kültür-dilbilimsel karşılaştırmalar yapıldığında ortak olanların yanında hiç ilgisi olmayan anlamlarda olan sözler çıkabilir.

3.1. KIRGIZCADA KISACA BENZETMELER

3.1.1. Kırgızcada “sıyaktuu, öndüü” edatının özelliği

Türkçede “gibi” edatı diğer edatlara benzer nitelikte tek başlarına anlam ifade etmezler. Kırgızcadaki “sıyaktuu, öndüü” edatı tek başına anlam ifade eden bir kelime olarak kabul edilmektedir. Bu çekim edatının kökeninin, -luu yapım ekini almış sıyak “yüz, tavır” (sıyak + -luu > sıyaktuu) ismine dayandığı düşünülmektedir. “Türkiye Türkçesindeki “gibi” edatı Kırgızcadaki *sıyaktuu, simal, şekildüü, öndüü* edatının eş anlamlısıdır.

3.1.1. Kırgızcada simal, sıyaktuu edatı ve -day ekiyle yapılan benzetmeler

Kırgız Türkçesinde görüldüğü gibi benzetmeler çoğunlukla gibi edatı olan -Day ekiyle yapılır. Türkçede gibi edatının yerin Kırgızcadaki -day eki almaktadır. Kırgızcadaki benzetmelerde de dört unsur bulunmaktadır: benzeyen, benzetilen, benzetme yönü ve benzetme

ekleri (-ça, -day, -çılap ekleri, sıyaktuu, sınarı, okşoş, tüstüü, beter, kudu, öndüü...). Ancak benzetme yapan eklerle edatların cümlede kullanımları farklıdır.

Kırgızcada edat görevi gören ve yaygın bir kullanıma sahip olan, aslında biçim bakımından ek hâlinde “-DAy” eki bulunur. Bu ek edat görevini yüklenerek az da olsa “sımal, sınduu”, “-den beter” edatlarını karşılar. Bu edatlar, “gibi, kadar” anlamlarını karşılayacak biçimde, iki varlığı çeşitli yönleri ile benzetme amacıyla kullanılmaktadır. Bu şekilde karşılaştırma yönü itibarı ile güçlü olan varlıklarla diğer varlıklar arasında yapılan bu benzetmeler, anlamı güçlendirmek, anlatıma canlılık kazandırmak gibi işlevlerin yanı sıra anlatım tarzı da oluşturmaktadır.

Kırgız destanlarındaki benzetmelerin biçimsel yakınlığından başka benzeyen ve kendisine benzetilen varlıklar yönüyle de değerlendirdiğinde yine ilgi çekici sonuçlarla karşılaşabiliriz. Kendisine benzetilen varlıkların büyük bir çoğunluğu “arstan, colbors, buura, şumkar, kaman, mal, it çıçkan, kumurska, acıdaar, pil, koroz” gibi hayvanlar ile “too, döbö, möngü, ay, kün, şamal, camgır” gibi tabiat varlıklarından oluşmaktadır. Kırgızca’da anlatımı güçlendirmek ve betimlemeleri canlı tutmak amacıyla, söz sanatlarına çokça yer verildiğini, söz sanatlarının en güzel örneklerini daha çok edebî eserler içinde ve destan okuma/söyleme geleneğinde bulunmaktadır. Destanlarda kahramanın fiziksel gücü ve görünüşünü betimleme amacıyla kullanılan benzetmelerin diğer söz sanatlarından tamamen bağımsız olmayıp bu söz sanatlarının zamanla değişim ve dönüşüme uğramış halleri olabileceği ile ilgili görüşler de vardır. Benzetmeler eserlerde daha çok kullanılır. Kırgızcada da benzetmelerin dört unsuru bulunmaktadır. Benzeyen (okşogon, sıyaktuu nerse), kendisine benzetilen (okşotulgan nerse), benzetme yönü (okşoş belgi), benzetme edatı (-day, -ça, -çılap ekleri, sıyaktuu, sınarı, okşoş, tüstüü, beter, sımal, kudu, öndüü).

Kırgızcada benzetmelere bazı örnekler:

- kebezdey cumşak
- ayday suluu kız
- temirdey katuu
- suuday taza
- tülküdüy kuu
- eşektey iştöö
- cılanday tili uu
- koyondoy korkok
- opol toodoy
- it menen mışıktay
- kamırdan kıl suuruganday
- ak kuuday
- ciraftay uzun
- kumurskaday emgekçil
- ittey suluu
- koydoy cooş
- talkan cutup alganday
- küzgüdüy tunuk

- suuday tunuk
- terektey boy

Bu örneklerin tümü, tasvir edilmek istenen şeyin bir başka nesneye yaklaştırılması, onunla ilgi kurulması yoluyla daha canlı ve etkileyici bir biçimde anlatılmasına yönelik öğedir. Bunların büyük çoğunluğunda yalnızca benzeyen ve kendisine benzetilen öğeler bulunur:

- kamırdan kıl suuruganday,
- taştay katuu,
- sütkö tiygen küçüktöy,
- suuday bilüü,
- suuga tüşkön çıçkanday,
- beş kolunday bilüü

Hayvanlara benzetmelere Kırgız kültüründe çokça rastlanır. Onlardan bir kısmı şunlardır:

- kabılanday
- arstanday
- çoçkodoy, donuzday
- ayuday korkunuçtuu
- cılanday tili uu
- börüdüy küçtüü
- ögüzdöy kara küç
- kumurskaday emgekçil
- arıday emgekçil
- Çıçkanday
- taşbakaday akırın
- acıdaarday
- şakalday kumurskaday emgekçil
- kumurskaday kiçinekey
- aç kenedey cabışuu
- Kaçırday
- ögüzdöy küçtüü
- hameleondoy
- çoçkodoy
- tülküdüy kuu
- koyondoy okşoş
- koyondoy korkok
- maymılday
- ördöktöy taytak
- arıday bıcılđoo
- arıday emgekçil

Bunlara benzer çok sayıda benzetme vardır. Hayvanların iyi ve kötü olarak bilinmesi Türk boylarına göre farklılık gösterir. Ancak bazı hayvanlar vardır ki neredeyse Türk boylarının tamamında özel bir yere sahiptir (kurt, at, geyik ve kartal gibi). Bazı kültürde hayvan isimleriyle yapılan benzetmeler başka anlamlarda da kullanılır. Rus kültüründe ayı gibi benzetmesi gücü temsil ettiği için bir iltifat olarak kabul edilirken Türk ve Kırgız kültüründe ise hakaret olarak algılanmaktadır. Bundan dolayı biçimce benzer nitelikte olan benzetmelerin anlamları, kullanım biçimleri her kültürde farklıdır. Genel Türk kültüründe arslan, güç ve kuvvetin sembolü olarak önemli bir yer tutar. Bu nedenle arslan başı, bayrak ve sancaklarda sembol olarak kullanılmış, gücü ve cesareti simgeleyen arslan, bu

yönüyle benzetme unsuru olarak da kullanılmaktadır. Bu nedenle arslan gibi benzetmesi erkeklerin kuvvetini yansıtır.

Arstanday kayrattuu / arslan misali gayretli

Benzeyen: Manas Benzetme yönü: güç, gayret

Kendisine Benzetilen: Arslan Benzetme Edatı: misali

Kırgız edebi yazı dilinin oluşması ve gelişmesiyle birlikte sanatlı anlatım, benzetmeler, mecazlar, metaforlar ve anlatım üslubunun birçok unsuru yaygınlaşmaya, komşu kültürlerin de tesiriyle zenginleşmeye başlamıştır. Bu durum edebî eserlerin ve son yüzyılda basın yayın araçlarının, iletişim imkanlarının ve bilgi teknolojisinin ilerlemesine paralel olarak sanatlı anlatımlarda ortak anlayış yaygınlaşmıştır. Kelimelerin sözlük anlamı dışındaki mecazi anlamlarının ortak ve yaygın hâle gelmesi için ilkokuldan başlayarak eğitim ve öğretimin her kademesinde dil bilinci ve edebi zevk oluşturmak gerekir. Yalnızca okullardaki dil ve edebiyat dersleriyle dilde standart bilgiler ve beceriler sağlamak yeterli değildir. Bunun için medyanın ve bilim dünyasının katkılarını da ön plana çıkarmak gerekir.

4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Benzetmelerin oluşumunda görevli “gibi/siyaktuu öndüü” edatları hem Türkçede hem de Kırgızcadaki cümledeki işlevi, görevi ve anlama kattığı etki bakımından tamamen aynıdır. Dil mantığı ve sözcük sıralaması ve kuruluşu bakımından benzer niteliktedir.

Benzetmelerde benzeyen, benzetilen, benzetme yönü ve benzetme edatı gibi bütün unsurların bulunduğu deyimlerde ve sözlerde yapısal ve anlam mantığı bakımından benzerlikler vardır.

İnsanın benzetildiği varlıklar; bitkiler, hayvanlar ya da tabiattaki kimi nesnelere benzetmelerden çokça yararlandığı görülüyor. Bunun en önemli sebebi tarım toplumu kültürüne sahip olmakla ilgili olduğunu düşünmekteyiz. Göçebe veya yarı göçebe toplumların flora ve faunasındaki varlıklara göre ad vermesi, kültürünü bütün boyutlarıyla bunlara bağlı olarak geliştirmesi beklenir. Kırgız sözlü edebiyat geleneğinin sembolü Manas destanı ile 20.yüzyılın başlarına kadar edebî yazılı diline geçmemiş bir toplumun yaşadığı doğal çevredeki varlıklara göre kullandığı dilde benzetmelere ve metaforlara yer vermesi dikkat çekicidir.

Türkçedeki ve Kırgızcadaki benzetmelerin insan merkezli benzetmelerde dış görünüş, iç dünyası, karakteri, ahlakı, dürüstlüğü, gücü, kuvveti, zayıflığı, nezaketi, zarafeti, hoşgörülü oluşu, cimriliği, cömertliği, ketumluğu, boş boğazlığı, zeki ya da akılsız oluşu vb... karakteristik özelliklerini benzetme yoluyla ifade etmeyi tercih ettikleri görülür.

Benzetilen ya da benzeyen varlıklar, kültürlerin sahip oldukları yakın ya da uzak tarihî unsurlarla ilgili benzetmelere sahip oldukları anlaşılmaktadır. Türkiye Türklerinin daha erken dönemlerde yerleşik hayata geçişle elde ettiği birikim sonucunda oluşan benzetmelerle ilgili kavramsal çerçeveyi daha geç dönemlerde

yerleşik hayata geçen Kırgız kültüründe daha az görmekteyiz. Meselâ, “Sebilhane bardağı gibi dizilmek” deyimini ancak sebilhane kültürünün olduğu yerde oluşturabilir ve ondan sonra böyle bir benzetme söylenebilir.

Yaşanılan coğrafyanın benzetmelerde önemli rol oynadığını görmekteyiz. Hayat tarzlarına bağlı olarak dilde kullanılan benzetmelerin kültürel kodlarını hemen fark etmek mümkündür.

Dünya sözlü edebiyat ürünlerinin en değerli eseri Manas destanında güç, kuvvet, kudret ve mücadele kavramlarının etkili ve güzel ifade edildiği görülür. Destan söyleme/okuma geleneğinde zaten esas kahramanın başarıları, gücü ve kudreti dile getirildiği için böyle bir edebî tür oluşmuştur. Türk masalları ve efsanelerinde de aynı kültürel kodlara rastlanmaktadır.

Kırgızlar zengin bir tabiat içinde geçen yüzyılın başına kadar göçmen veya yarı göçmen toplum olarak yaşamışlardır. Buna bağlı olarak Çarlık Rusyası ve SSCB dönemi öncesinde yazılı edebî ürünlere sahip olmadığından benzetmeler, edebî sanatlar ya da sanatlı anlatımlarda ortak bir standart dil oluşmadığından bazı benzetmeler yerel nitelikte kalmıştır.

Kırgız edebi yazı dilinin oluşması ve gelişmesiyle birlikte sanatlı anlatım, benzetmeler, mecazlar, metaforlar ve anlatım üslubunun birçok unsuru yaygınlaşmaya, komşu kültürlerin de tesiriyle zenginleşmeye başlamıştır. Bu durum edebî eserlerin ve son yüzyılda basın yayın araçlarının, iletişim imkanlarının ve bilgi teknolojisinin ilerlemesine paralel olarak sanatlı anlatımlarda ortak anlayış yaygınlaşmıştır. Kelimelerin sözlük anlamı dışındaki mecazi anlamlarının ortak ve yaygın hâle gelmesi için ilkokuldan başlayarak eğitim ve öğretimin her kademesinde dil bilinci ve edebi zevk oluşturmak gerekir. Yalnızca okullardaki dil ve edebiyat dersleriyle dilde standart bilgiler ve beceriler sağlamak yeterli değildir. Bunun için medyanın ve bilim dünyasının katkılarını da ön plana çıkarmak gerekir.

“Kültür, milletin fertleri arasında sosyal akrabalık bağına oluşturan (başta dil olmak üzere, tarih, din, örf ve âdetler, hukuk sistemi, müzik, güzel sanatlar, ekonomi, ahlak anlayışı ve dünya görüşü... gibi) maddî ve manevî değerlerin tümüdür ve bu değerler kültürün başlıca unsurlarını oluşturur. Bunlar o milletin fertlerini birbirine bağlarken, diğer milletlerden ayırır; içeride birleştirici, dışarıya karşı ayırıcı rol üstlenir (Z. Korkmaz)” [2019,13]. Aynı dilin birer lehçesi olan Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesinin dil gibi en temel değerinden oluşan bütün göstergelerde genellikle ortak kültürdilbilimsel ürünlerden biri de benzetmelerdir. Benzetme mantığı inanç ve kültür birliğinin de önemli işaretlerindedir.

Benzetmenin kullandığı alanlara göre çeşitli işlevleri olduğunu da belirtebiliriz. Edebî türlerin tamamında kullanılan metinlerde estetik işlev görür; sözü, ifadeyi, anlatımı daha somut ve etkileyici biçimde sunmaya yarar. Kişiler arası iletişimde, kısa ve etkin iletişim kurmayı sağlar. Zihinsel eylem neticesinde

düşünce için bir kavrama ve farkında olma aracı olur. Benzerlik ilişkileri yaratarak etrafımızdaki dünyayı değerlendirmek için perspektifler ortaya koyar. Araştırma yazılarında karşılaştırma ve analitik yaklaşım gücünü geliştirir. Eleştirilerde, münazaralarda konuları etkileyici biçimde yorumlamaya katkı sağlar. Duyuru ve haberlerde ifadeleri süsler, davranışları, kişisel tecrübeleri hedef kitleye süslü biçimde ulaştırmak, daha çekici bir biçimde sunarak ilgi çekmek gibi sonuçlara ulaştırır. Psikolengüistik alanda tesir altında kalınan bir olay ve durum, varlık karşısında duyulan heyecanı daha etkili anlatılabilmek, yaşanılanları okuyucuya daha sunmak için benzetmelerden yararlanmak mümkündür. Benzetmeler bir duygu aktarım aracı olarak da işlev görür. Benzetmelerde, deyimlerde ve leksikolojik birçok unsurda çokça kültürel derin yapılar mevcuttur. Bunların hepsi kültürdibilim çerçevesinde incelenmeye değer konulardır.

KAYNAKLAR

1. Aksan, D. (2006), *Anlambilim Konuları ve Türk Anlambilimi*, s.111-112, Engin Yayınevi, 4. Basım, Ankara
2. Aksan, D. (1983), *Sözcük Türleri*, s.132, TDK Yayınları, Ankara
3. Dalkılıç, L.Ç. (2015) *Kültürdibilim Çerçevesinde Rus Dilinde "Gibi" Bağlacı İle Yapılan Benzetmeler ve Deyimlerin İncelenmesi*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi 55, 343-362
4. Kazan Olena (2014) *Kültürdibilim: Temel Kavramlar ve Sorunlar, Kültürdibilim Nedir?* Ankara, Gazi Kitabevi, 2014, s.11-23.
5. Maslova, V.A. (2001); *Lingvokulturologiya: Uçebnoe Posobiye dlya Studentov Vısşih Uçebnih Zavedeniy, Moskva, Akademiya*
6. Hacıminoğlu, N. (1992), *Türk Dilinde Edatlar (En eski Türk dilinden zamanımıza kadarki)*; s.28-29, *Bilge Kültür Sanat Yayınları*.
7. Sev, Gülsel.İ (2012) *Türkiye Türkçesinde Gibi Edatıyla Kurulan Benzetmeli Anlatımlar, Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 7/4, Fall 2012, p. 499-512, Ankara.*
8. *Türkçe Sözlük*, TDK Yayınları, Ankara 2005.
9. Arıkoğlu, E., Alimova, Askarova, R., Selçuk, B.K. (2017) *"Kırgızca-Türkçe Sözlük/Kırgızça- Türkçö Sözlük" I, II cilt, KTMÜ Yayınları, Ankara*
10. Aksoy, Ö. Asım (1995) *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü, I, II, İnkılap Yayınevi, İstanbul*
11. Dilçin, Cem (1999), *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, TDK Yayınları, Ankara
12. http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&view=bts Türk Dil Kurumu
13. <http://dilimizistikbalimizdir.blogspot.com/2011/12/dil-dilin-tanimi-ve-ozellikleri-turk.html> (E.T: 25.04.2019)
14. (<http://www.turkcebilgi.com/benzetme>) Erişim tarihi 25.04.2019

Рецензент: фил. шл. канд. А.Касиева